

נספח לפרק 5 | כלים למדידה והערכה בתחום החינוך מוכוון הערכים

הכלים שפותחו למדידה והערכה בתחום החינוך מוכוון הערכים אינם ייחודיים דווקא לתחום זה; הם הושאלו מתחומי מדידה אחרים בתחום החינוך והפסיכולוגיה והותאמו לתחום החינוך מוכוון הערכים. ניכר כי מצאי הכלים גדול מאוד; לכן מטרתו של נספח זה איננה לתאר את כל כלי המדידה הקיימים אלא להציג דוגמאות נבחרות המשמשות גופי מחקר ומדיניות בארץ ובעולם. עוד בהקשר זה חשוב לזכור כי הכלים שפותחו מותאמים לערך הנמדד והמוערך, או לתאוריות מסוימות שאותן מבקשים החוקרים לאשש או לדחות.

מקובל לחלק את כלי המדידה וההערכה לכלים איכותניים וכלים כמותיים, אם כי חלוקה זו מלאכותית במידת מה, כיוון שניתן ואף רצוי להמיר נתונים איכותניים לכמותיים ולהפך. יש לציין כי בפרק המלא בדוח (ראו פרק 5) נסקרים כלים ייחודיים אשר למיטב ידיעתנו טרם נעשה בהם שימוש בתחום החינוך מוכוון הערכים, כמו סימולציות, כלים לא וורבליים, חשיבה בקול, שימוש ברשתות חברתיות ורפלקציה. בפרק המלא מפורט כל כלי, וכן מוצגים יתרונותיו ומגבלותיו ביישום של חינוך מוכוון ערכים.

1. כלים המבוססים על התאוריה של שוורץ

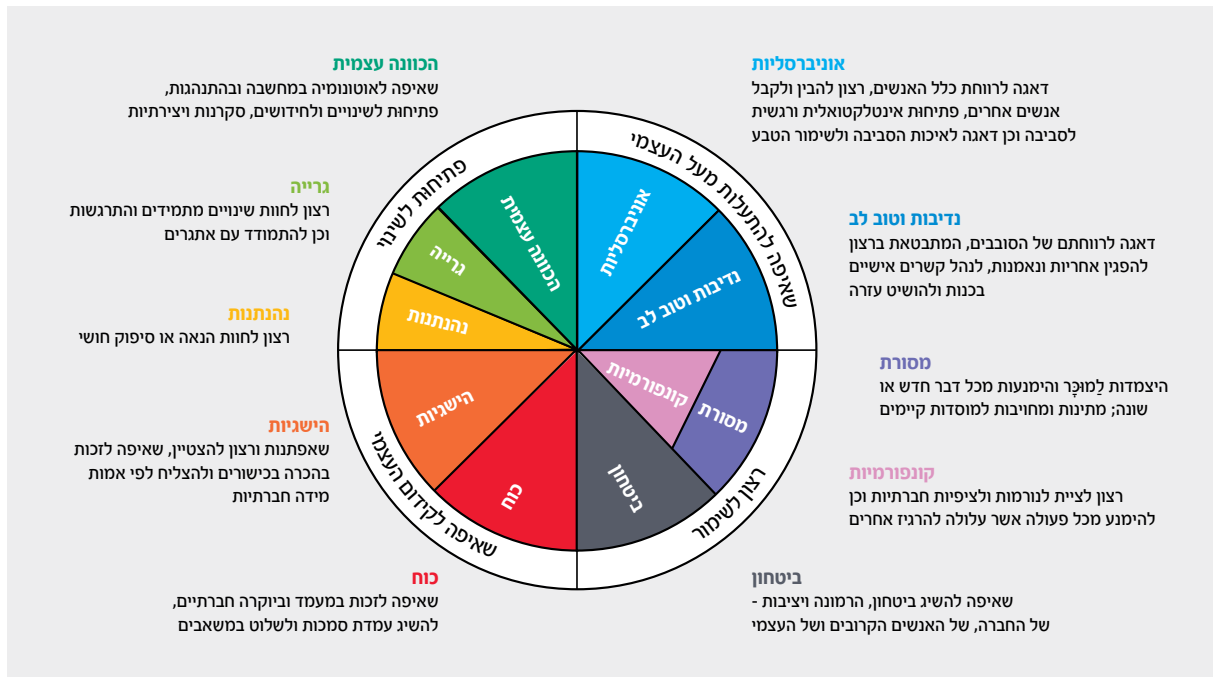
לתפיסתו של שלום שוורץ, מערכת הערכים של כל אדם מבוססת על הצרכים האנושיים שלו ומניעה אותו לפעולה. כלומר לא מדובר באידיאלים מוסריים נשגבים אלא בצורך לתאם את האינטראקציות האנושיות ולהגיע לרווחה.

מעגל הערכים שפיתח שוורץ מקבץ את עשרת הערכים הבסיסיים שנמצאים ברצף במעגל: הכוונה עצמית, גרייה, נהנתנות, הישגיות, כוח, אוניברסליות, נדיבות, מסורת, קונפורמיות וביטחון. החלוקה לעשרת הערכים היא קבועה ויציבה בכל חברה ותרבות וכל אחד מהערכים הרבים שקיימים יכול להיות משויך לאחד מעשרת הערכים הבסיסיים הללו. המודל של שוורץ מצביע על כך שסדר העדיפויות של הערכים אצל כל אדם יכול להשתנות לאורך הזמן ובקרב חברות שונות.

כמו כן, ישנם קשרים קבועים בין הערכים, כלומר ערכים סמוכים במעגל משלימים זה את זה וערכים שנמצאים זה מול זה במעגל מנוגדים זה לזה. למשל ערך הנדיבות קרוב לערך האוניברסליות ודומה לו, אבל מנוגד לערך השאיפה לכוח. מכאן שלא ניתן לחנך באופן שווה לשני ערכים מנוגדים.

כלי מדידה המבוססים על התאוריה של שוורץ ייחודיים בכך שהם מבקשים מהנבדקים לדרג את חשיבותם של ערכים נתונים מראש. הנבדקים אינם יכולים להוסיף ערכים שחשובים להם ואינם מופיעים בשאלון, ולרוב גם לא נדרשים להסביר את בחירתם.

מעגל הערכים של שוורץ

התרשים וההסברים מבוססים על:

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

כנפורנעם, א' (2020). **שיטות כמותיות למדידת ערכים**. מצגת ממפגש ועדת חינוך לערכים שהתקיים בתאריך 3 בפברואר 2020. ירושלים: יחמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך.

The Schwartz Values Survey - SVS (Schwartz, 1992) 1.1

השאלון מורכב מ-56 היגדים המתארים ערכים, וכל ערך מלווה בהסבר קצר על מהותו. הנבדקים מתבקשים לדרג לפי סולם ליקרט עד כמה כל ערך משמש עיקרון מנחה בחייהם: החל מציון 7 (הכי חשוב) ועד 0 (לא חשוב) וכן ציון 1- (מנוגד לערכים שלי). השאלון תורגם לעברית ולערבית. לשאלון זה קיימת גם גרסה מקוצרת, הכוללת 10 ערכים נבחרים הנמדדים באותו אופן (Lindeman & Verkasalo, 2005).

לפני שתתחיל, קרא ערכים 1 עד 30 ובחר את הערך החשוב ביותר עבורך. ציין את חשיבותו. לאחר מכן, בחר את הערך המנוגד ביותר לערכיך, וציין אותו ב-1. אם אין כזה, בחר בערך הפחות חשוב עבורך, וציין אותו ב-0 או ב-1, לפי חשיבותו. לאחר מכן, ציין את חשיבותם של שאר הערכים (עד 30).

רשימת ערכים 1

1. ____ שוויון (שוויון הזדמנויות לכל)
2. ____ שלוה פנימית (שלם עם עצמי)
3. ____ כוח חברתי (שליטה על אחרים, דומיננטיות)
4. ____ עונג (סיפוק צרכים)
5. ____ חופש (חופש פעולה ומחשבה)
6. ____ חיים רוחניים (דגש על עניינים רוחניים ולא חומריים)
7. ____ תחושת שייכות (הרגשה שלאחרים אכפת ממני)
8. ____ סדר חברתי (יציבות החברה)
9. ____ חיים מרגשים (חוויות מרגשות ומלהיבות)
10. ____ משמעות בחיים (תכלית לחיים)

Portrait Value Questionnaire – PVQ (Schwartz et al., 2001) 1.2

השאלון מתאר 40 דמויות שונות, לרבות הערכים שלהן והתנהגותן. הנבדקים צריכים לציין עד כמה הדמות דומה להם על סולם מ-1 עד 6. דוגמה מתוך השאלון: "האיש הזה חושב על רעיונות חדשים, יצירתיות חשובה לו, הוא אוהב לעשות דברים בדרכו שלו". קיימים שאלונים שונים לנבדקים ולנבדקות ושאלון כללי.

PVQ-RR F Hebrew

המשפטים הבאים מתארים בקצרה אנשים שונים. קראי בבקשה כל תיאור וחשבי עד כמה האדם הזה דומה, או לא דומה לך. סמני X בריבוע משמאל המתאר עד כמה האדם המתואר דומה לך.

עד כמה אדם זה דומה לך?

מאד דומה לי	דומה לי	די דומה לי	קצת דומה לי	לא דומה לי	בכלל לא דומה לי	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	1. חשוב לה לעצב את השקפותיה באופן עצמאי.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	2. חשוב לה שהמדינה שלה תהיה בטוחה ויציבה.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	3. חשוב לה לבלות בנעימים.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	4. חשוב לה להימנע מלהרגיז אנשים אחרים.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	5. חשוב לה שהחלשים והפגיעים בחברה יהיו מוגנים.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	6. חשוב לה שאנשים יעשו מה שהיא אומרת שעליהם לעשות
☐	☐	☐	☐	☐	☐	7. חשוב לה לא לראות את עצמה ראויה ליותר מאחרים.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	8. חשוב לה לשמור על הטבע.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	9. חשוב לה שאף אחד אף פעם לא יבייש אותה.
☐	☐	☐	☐	☐	☐	10. חשוב לה לחפש כל הזמן דברים שונים לעשות.

The European Social Survey – ESS (Since 2001) 1.3

השאלון בנוי מ-21 פריטים הלקוחים משאלון PVQ. ואולם, בשונה מה-PVQ המתאר בקיצור פרופיל של דמויות, ESS מציג קונפליקט בין ערך והתנהגות. גם ב-ESS נדרשים הנבדקים לציין עד כמה הדמות המתוארת דומה להם.

Values Best-Worst Survey – SVBWS (Lee, Soutar & Louviere, 2008) 1.4

שאלון זה מבוסס על עשרה ערכים נבחרים. לנבדקים מוצגת רשימת ערכים הנמצאים בקונפליקט זה עם זה והם מתבקשים להשוות את מידת החשיבות של הערכים עבורם ולהכריע ביניהם. למשל, שוויון, ניקיון, הצלחה ושמירה על הסביבה.

Which is the MOST and LEAST important factor to you as a guiding principle in YOUR life?

Most Important		Least Important
☐	<u>Successful, capable, ambitious.</u>	☒
☒	<u>Protecting the environment, a world of beauty, unity with nature.</u>	☐
☐	<u>Helpful, honest, forgiving.</u>	☐
☐	<u>Devout, accepting portion in life, humble.</u>	☐
☐	<u>Clean, national security, social order.</u>	☐

The picture-based value survey for children – PBVS-C (Döring, 2010) 1.5

הכלי שנבנה במיוחד עבור ילדים מורכב מכרטיסיות ובהן תמונה או ציור של דמות המבצעת פעולה וכיתוב. הכלי כולל 20 פריטים, שני פריטים עבור כל ערך, והילדים מתבקשים לדרג את חשיבות הערכים המוצגים על הכרטיסיות בין "חשוב מאוד" ל"לא חשוב כלל".

How i would like to be in my life

very important

not at all important

Animated Values Instrument - Avi (Collins, Lee, Sneddon & Döring, 2017) 1.6

כלי זה הוא גרסה מתקדמת של PBVS-C ומבוסס על סרטוני אנימציה באורך של כ-5 שניות כל אחד. הכלי בנוי מ-21 תמונות, המציגות כל אחת חמישה תרחישים. באמצעות תמונה של פרצוף שמח או עצוב, הנבדקים מתבקשים לדרג עד כמה הם דומים לדמות המאזינה. למשל, ערך ההישגיות שפירושו מידת השאפתנות והרצון להצטיין נמדד באמצעות סרטון המציג את האמרה "אני רוצה להיות הכי טוב"; הרצון להתמודד עם אתגרים ולחיות שינויים מתמידים והתרגשות נמדד באמצעות סרטון המציג את האמרה "אני רוצה לעשות דברים בצורה שונה ומלהיבה". בביצוע מטלה זו הילד מספר לנו באופן עקיף על ערכיו - למה הוא מייחס חשיבות ומה חשוב לו פחות. במעבדה להתפתחות הילד באוניברסיטה העברית פיתחו גם גרסאות בעברית ובערבית למשחק הערכים שפיתחה דורינג.

2. כלים העוסקים במדידת חינוך אזרחי

ICCS - International Civic and Citizenship Education Study 2.1

המחקר הבינלאומי לחינוך אזרחי של מכון המחקר IEA נועד להעריך עד כמה בני נוער וצעירים ברחבי העולם מסוגלים לתפקד כאזרחים בוגרים במדינה דמוקרטית. בעיקר מבקש המחקר לבחון עד כמה הם מצוידים בערכים אזרחיים הקשורים לקיימות ולפיתוח גלובלי (SDG) שמקדם האו"ם: מודעות כלכלית רחבה, חינוך מוסרי, חברתי וקהילתי, מודעות סביבתית ואקולוגית, צרכנות תקשורתית ומעורבות במדיה חדשה וברשתות החברתיות.

שיטת המחקר שנבחרה נועדה גם היא לתת מענה למגוון ההיבטים המורכבים של חינוך לאזרחות; היא מבוססת על סדרה של שאלונים ומבחנים הבוחנים גם את רמת הבקיאיות וההבנה של נושאים אזרחיים, וגם את העמדות והמעורבות האזרחית בפועל. המידע והנתונים הנאספים במחקר מאפשרים להעריך את מידת קיומם של עקרונות וערכים דמוקרטיים בקרב בני נוער במדינות ברחבי העולם.

Q Why is it important that journalists are freely able to research and report the news?

- It builds trust in the country's government.
- It helps journalists to provide accurate information to the public.
- It ensures that there are enough journalists to report all news events.
- It makes sure that no individual journalist is paid too much money for their work.

2.2 מדידת כישורים גלובליים (competencies global) במבחני פיז"ה (2018)

לדידו של ארגון ה-OECD, חינוך לחיים משמש מצפן לתפקוד בעולם גלובלי, ותורם לגיבוש דור חדש של אזרחים הדואגים לסוגיות גלובליות ומסוגלים לנקוט בפעולות המקדמות קיימות ורווחה של הכלל (collective well-being). כפי שהוכרז ביעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימה (Sustainable development), בתחום החינוך עד שנת 2030 על כל הלומדים לרכוש מיומנויות וידע בנושא זכויות אדם, שוויון מגדרי,

קידום תרבות של שלום ואי-אלימות, אזרחות גלובלית ומתן ערך לשונות תרבותית ולתרומה של התרבות לפיתוח ברי-קיימה. כישורים גלובליים אינם יכולת או מיומנות ספציפית, אלא צירוף של ארבעה רכיבים - ידע, מיומנויות (קוגניטיביות וחברתיות-רגשיות), עמדות וערכים. אלו מיושמים בהצלחה בעת שהאדם מעורב בסוגיות גלובליות ומצליח לקיים אינטראקציות עם אנשים מרקע תרבותי שונה משלו.

דוגמה מתוך מבחן פיז"ה בנושא כישורים גלובליים, בשנת 2018:

ביגוד ואתיקה
 שאלה 1 מתוך 4

היעזרו בקטע "ביגוד ואתיקה" שבצד שמאל. כדי לענות על השאלה, סמנו את תשובותיכם בטבלה.

הטבלה שלמטה מפרטת תוצאות אפשריות של טרנד האופנה המהירה.

האם התוצאות האפשריות שלפניכם מנוגדות לעיקרון אחד או יותר של ייצור הביגוד האתי? סמנו כן או לא עבור כל תוצאה אפשרית.

	כן	לא	האם התוצאה הזאת מנוגדת לעקרונות ייצור הביגוד האתי?
☐	☐	☐	יותר בגדים מגיעים למזבלות.
☐	☐	☐	יותר בגדים נמסרים לצדקה.
☐	☐	☐	השכר לשעה נשאר נמוך כדי שמחירי הבגדים יישארו נמוכים.
☐	☐	☐	טרנדים חדשים דורשים מהעובדים ללמוד טכניקות תפירה חדשות.

ניתן לעיין בתוצאות מבחן פיז"ה בישראל בשנת 2018 באתר ראמ"ה.

2.3 שאלונים שמתייחסים לתפיסות קונפליקט ולנרטיבים קולקטיביים

2.3.1 מפגשי דיאלוג בין יהודים וערבים באוניברסיטת בן-גוריון

השאלון שלהלן הוא חלק ממחקר שעסק בהשקפות פוליטיות והיסטוריות של סטודנטים. המחקר נערך בהמשך למפגשי דיאלוג בקבוצות דו-לאומיות וחד-לאומיות שהתקיימו באוניברסיטת בן-גוריון בשנים 2013-2017 בהובלת פרופ' שפרה שגיא. קבוצות של ישראלים-יהודים למדו את הנרטיב הפלסטיני באמצעות קריאת טקסטים, הרצאות, סיורים ודיונים. הממצאים ממחקרי ההערכה לימדו על האפשרות לגבש תחושת קוהרנטיות לאומית שאיננה בדלנית וכוללת תפיסה מורכבת של הסכסוך ונכונות לפשרות.

דוגמה מתוך השאלון:

השאלות הבאות מתייחסות לצדדים שונים בסכסוך הישראלי-פלסטיני. עמדות אלה אינן בהכרח נכונות או לא נכונות, אלא משקפות תפיסות בציבור. אנו מבקשים ממך לענות על השאלות הבאות בהתאם לעמדתך שלך כלפי האירועים.

1. ישראלים רבים רואים את השואה כטרגדיה הנוראה ביותר אשר ארעה לאומה כלשהי, המספקת הצדקה להקמת מדינה יהודית עבור היהודים. איך אתה מרגיש כלפי העמדה הזו?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאד
1	אני חושב שעמדתם של אותם ישראלים היא לגיטימית	1	2	3	4	5
2	אני מרגיש אמפתיה כלפי העמדה של אותם ישראלים	1	2	3	4	5
3	אני כועס על העמדה של אותם ישראלים	1	2	3	4	5
4	אני יודע מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	1	2	3	4	5

2. פלסטינים רבים רואים את השואה כטרגדיה שקרתה לעם היהודי, אשר עם זאת איננה מצדיקה גרימת סבל לעם הפלסטיני. איך אתה מרגיש כלפי העמדה הזו?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאד
1	אני חושב שעמדתם של אותם פלסטינים היא לגיטימית	1	2	3	4	5
2	אני מרגיש אמפתיה כלפי העמדה של אותם פלסטינים	1	2	3	4	5
3	אני כועס על העמדה של אותם פלסטינים	1	2	3	4	5
4	אני יודע מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	1	2	3	4	5

2.3.2 מדד תו תקווה ישראלית לחינוך

בהובלת פרופ' עירן הלפרין, פיתח צוות מומחים את מודל דמות הבוגר בחינוך לשותפות כדי לקדם את הנושא. מרכז אקורד באוניברסיטה העברית מפעיל בבתי ספר מזרמי החינוך השונים תוכנית פיילוט הכוללת תהליכי אבחון והתערבויות פסיכו-חינוכיות על בסיס דמות הבוגר לחינוך לשותפות. בעקבות תהליך האבחון מתקיים גם מהלך התערבותי של מרכז אקורד בתחום החינוך לשותפות בבתי הספר.

המדדים הנכללים בשאלון השאלון

סובלנות	
מהותנות של קבוצות	
אמונה בשינוי של קבוצות	
תפיסה הומוגנית וסטריאוטיפים	
רגשות: כעס, שנאה	
רגשות: אמפתיה	
תמיכה במדיניות מפלה	
שיח פוגעני	

זהות חברתית	
זהות קבוצתית	
הזדהות קבוצה פרטיקולרית	
הזדהות קבוצה קולקטיבית	
האדרה קבוצה פרטיקולרית	
האדרה קבוצה קולקטיבית	

מוכנות לקרבה חברתית	
סקרנות לגבי האחר	
רגשות: פחד	
רגשות: תחושת דחייה	
מרחק חברתי	
מגע בפועל	

רגישות לאי-שוויון	
חוללות קבוצתית	
תמיכה בערכים דמוקרטיים	
נטיית היררכיה חברתית	
מודעות לאפליה ואי-שוויון	
תקווה	

מדדים נוספים המופיעים בגרסת מורים: סמכותנות, התמודדות עם נושאים מעוררי מחלוקת, מטרות מערכת החינוך, מטרות ההוראה.

3. כלים המשמשים במשרד החינוך

ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך) וגורמים אחרים פיתחו כלי מדידה והערכה המותאמים למטרות החינוך מוכוון הערכים. בחלק זה ניתן כמה דוגמאות לכלים המשמשים בפועל.

3.1 תמונת מצב

מודל "תמונת המצב" נועד להחליף את מבחני המיצ"ב ובכך להתאים את מודל ההערכה ליעדי משרד החינוך בתחום הידע, המיומנויות והערכים. אולם במודל החדש להערכה בית ספרית אין התייחסות מפורשת להערכת ערכים והמיקוד עודנו בתחומי הדעת (מתמטיקה, אנגלית, שפת אם ומדעים). רכיבי "תמונת המצב" העוסקים באקלים, סביבה פדגוגית והקשר בית ספרי יכולים לשמש להערכת ההיבט הערכי בתוכנית

הלימודים ובסביבה הבית ספרית, אך כל הכלים למדידת רכיבים אלה נמצאים עדיין בפיתוח של ראמ"ה.

דוגמה מתוך דוח סביבה ואקלים לשנת תש"ף

להלן פירוט ההיגדים המרכיבים ממד זה כפי שהם מוצגים בשאלון:

מדד מסכם: היעדר תחושת מוגנות של התלמידים*
א. "לפעמים אני פוחד ללכת לבית הספר, כי יש בו תלמידים שמתנהגים באלימות"
ב. "לפעמים אני מעדיף להישאר בהפסקות בכיתה, כי אני חושש שיפגעו בי"
ג. "יש בבית הספר מקומות שאני פוחד להסתובב בהם"

* סולם התשובות על ההיגדים היה בן חמש דרגות ונע מ"מסכים מאוד" (5) ועד "מאוד לא מסכים" (1). לצורכי הדיווח על הממצאים סווגו המשיבים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים ביותר בסולם ("מסכים" או "מסכים מאוד") כמסכימים עם ההיגדים, וחושב שיעורם (באחוזים). המדד המסכם חושב כממוצע של אחוז המסכימים עם ההיגדים המרכיבים את המדד, וערכיו נעים בין 0 ל-100.

3.2 מדידת תוכניות על ידי ראמ"ה

המקורות שלהלן הם דוגמאות למחקרי הערכה ומדידה שביצעה ראמ"ה בנושאים חינוך לערכים, התפתחות אישית, מעורבות חברתית, לימודי השואה ותוכנית למידה משמעותית.

- ראמ"ה. (תשע"ה-תשע"ז). הערכת התוכנית התפתחות אישית ומעורבות חברתית. משרד החינוך: ראמ"ה.
- רז, ט', לוטן, א', שמואלי, ג' וספראי, מ' (2019). בשבילי הזיכרון - הערכה מעצבת לשנת תשע"ט. משרד החינוך: ראמ"ה.
- ראמ"ה. (תשע"ד-תשע"ו). הערכת התוכנית המערכתית ללמידה משמעותית. משרד החינוך: ראמ"ה.

הדוגמאות ממחישות כיצד ניתן לבחון אם תוכניות חינוך לערכים אכן משיגות את מטרתן ומהם הקשיים שעומדים בפני מתמודדות. כך למשל, בתוכנית "מעורבות חברתית" ניכרה סתירה מסוימת בין המטרה לעודד התנדבות לבין החובה להתנדב כדי לקבל תעודת בגרות וכן בלטו ניסיונות של תלמידים בתמיכת המורים להקל על עצמם בנושא ההתנדבות; בתוכנית "בשבילי הזיכרון" התגלה קושי לעסוק בנושא השואה בגילים צעירים. התוכנית "למידה משמעותית" נועדה ליצור חוויית למידה בעלת ערך ללומד ולחברה, ולוונטית לעולמו ומעוררת את מעורבותו הפעילה בתהליך הלמידה. הביקורת שנמתחה על התוכנית גרסה כי המושגים מופשטים וכלליים ולכן היה קשה למורים להבין את התוכנית ולהטמיע אותה.

3.3 מחוון תוכן מלווה לצוות החינוכי

המחוון הוא אחד מבין שלושה מחוונים שפותחו באגף החינוך החברתי-קהילתי במנהל חברה ונוער ופורסמו [בחוזר מנכ"ל](#). מטרת המחוונים לסייע למורים לתכנן שיעור המשלב תהליכים רגשיים וערכיים וכישורי חיים בתחומי הדעת. נוסף על כך נועד המחוון לסייע לתלמידים לברר את הערכים, הכישורים והמיומנויות הנגזרים מהתוכן הנלמד, ולבדוק כיצד יוכלו ליישם בחייהם את אותם ערכים וכישורים.

השאלות בטבלה הן פירוט של הנושאים הנ"ל:

כיצד היית רוצה להעריך את הביצוע שלך בהמשך השנה/ בשנה הבאה?							כיצד אתה מעריך את הביצוע שלך השנה?							השאלות
נמוך							גבוה							
7	6	5	4	3	2	1	7	6	5	4	3	2	1	
														האם הכללים בכיתה מזמנים לתלמידים אפשרות לעזור זה לזה? כן/לא
														האם יש יחסי כבוד ותמיכה בין תלמידים, מורים והורים? כן/לא
														האם יש דגש על מטרות ועל ערכים משותפים? כן/לא
														האם יש הזדמנויות תכופות לעזרה הדדית ולשיתוף פעולה? כן/לא
														האם יש הזדמנויות תכופות של העצמה והשפעה חיובית? כן/לא
														האם אני משדר לתלמידים תמיכה כבני אדם? כן/לא
														האם אני משדר לתלמידים הערה לתרבויות שלהם? כן/לא
														האם אני מאפשר לתלמידים מתן תשומות שלהם בתכנית? כן/לא
														האם יש בכיתה דיונים בקונפליקטים ערכיים ובדילמות מוסריות? כן/לא
														האם נושאים רב-תרבותיים נדונים באופן מאתגר, מעורר, חיובי ומעניין? כן/לא
														האם ניתנות הזדמנויות לבניית אמון בין חברי הכיתה? כן/לא
														האם מעודדים בכיתתי אמון בחוקים ובמערכת? כן/לא
														האם צדק והוגנות עם מענייני הגלוי? כן/לא
														האם אני מאפשר לתלמידי לשאול שאלות על רעיונות ועל ערכים?

3.4 שאלון רכזות חברתיות, מחנכות ומפקחות של מינהל חברה ונוער

בשאלון נמדדות בין השאר אבני היסוד של התוכנית לפעילות חברתית-ערכית בבתי הספר: מחויבות למדינת ישראל, חינוך לאורח חיים דמוקרטי, טיפוח זהות יהודית וישראלית, חינוך לסולידריות ולאחריות חברתית, טיפוח מנהיגות נוער וקהילתיות. הציינון הוא על סקאלה של 6 דרגות מ"כלל לא" עד "מכוונות רבה מאוד". השאלון לא כולל הכוונה לפריטים שמרכיבים כל אבן יסוד ועל כן לא ברור כיצד הרכז מעריך זאת בפועל.

א. התכנית השנתית של הפעילות החברתית-ערכית בבית הספר

1.א. יישום אבני היסוד של החינוך החברתי-ערכי-קהילתי בתכנית השנתית של בית הספר

באיזו מידה קיימת בתכנית השנתית מכוונות לאבי היסוד? (הביטוי "מכוונות" פירושו כאן שיש הגדרת מטרות, יש שיעורי חינוך ויש פעילות בנושא). סמך X:

6	5	4	3	2	1	מידת המכוונות אבן היסוד
יש מכוונות רבה מאוד					אין מכוונות כלל	מחויבות למדינת ישראל
						חינוך לאורח חיים דמוקרטי
						טיפוח זהות יהודית וישראלית
						חינוך לסולידריות ולאחריות חברתית
						טיפוח מנהיגות נוער
						קהילתיות

3.5 מסמך מובילים ערכים

המסמך מציע מחוונים והערכה חלופית בחינוך לערכים במקצועות הדעת. העקרונות שהנחו את כותבי המסמך הם: שילוב בין ערכים לפיתוח חשיבה בהוראת מגוון תחומי הדעת וחיבור בין המורשת הלאומית-תרבותית המקומית לערכים ההומניסטיים האוניברסליים. המסמך נועד לשמש כלי עבודה עבור מנהלי מוסדות חינוך וסגלי הוראה המעוניינים להוביל מהלך חינוכי-ערכי כולל בבתי הספר שלהם.

	<p>איזו נקודה מהשיעור אתה יכול לקחת לחי"ך? עם מה יצאת מן השיעור? מה המסר מן השיעור לחי"ך? האם התחדש לך משהו שפיתח את השקפת עולמך? כתוב חיבור על הדרך שבה ניתן לשלב את מסקנות הלמידה בחי"ך. עידוד הלומדים לעשייה מעשית בעקבות מסקנות הלמידה ועוד.</p>	<p>אין אפשרות לבחון אם אדם הפנים את הלמידה, אלא אם הוא בוחר לשתף אותנו בכך. אך אפשר להפנות אותו לעבודה פנימית.</p>	<p>התבוננות וצמיחה פנימית של הלומד (שלב זה אינו ברשותנו ואנו יכולים רק לעודדו ולצפות לו)</p>
<p>בסיכום השיעור, כדאי ליצור איסוף של הידע, של ההבנות ושל ההתרחשות שהייתה בכיתה.</p> <p>א. שיקוף: להזמין את הלומדים לשקף את תהליך הלמידה ואת מה שנעשה בכיתה, לבקש מהם לומר מה הם למדו במהלך השיעור, מה הם הבינו, מה התחדש להם, עם אילו שאלות הם נותרו להמשך למידה. לאחר מכן שקף אתה את מה שחשת שנעשה בכיתה (כולל סיכום שלך שכולל את הידע, את דרכי החשיבה ואת המפגש האישי).</p> <p>ב. המשך למידה, חשיבה והפנמה: להזמין את התלמידים לחשוב מה מהשיעור הם יכולים ליישם בחייהם, להזמין אותם להמשיך לחשוב על השיעור, להציף שאלות שנתרו וכו'.</p> <p>ג. סיכום אישי למורה: האם הלומדים השיגו את מטרת השיעור ברמת הידע, החשיבה והחוויה? האם השאלה שלך ליוותה את כל מהלך השיעור? האם השיעור היה משמעותי עבורם?</p>			

3.6 מסמך ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה הערכית

התוכנית לניהול דיוני דילמה של מינהל חברה ונוער מבוססת על התאוריה של לורנס קולברג. קולברג האמין שיש לחנך לערכי מוסר אוניברסליים כדי להבטיח את קיומה של חברה דמוקרטית ומוסרית. הדיונים בדילמות מוסריות בפתיחות ומתוך מחויבות לערכי צדק אוניברסליים היו בעיניו פתרון ראוי למניעת אינדוקטרינציה ערכית מחד גיסא ומניעת ניטרליות ערכית מאידך גיסא. החוברת מציגה שיטת עבודה המבוססת על סדנה למורים שפיתח אדווין פנטון. השיטה מציעה לשלב בשעות חברה ובמקצועות הלימוד דיונים בדילמות מוסריות והתנסות בנקיטת עמדה מנומקת על בסיס ערכי, כדי לקדם חשיבה מוסרית.

הדילמה של היינץ:

באירופה חלתה אשה במחלה קשה, סוג מיוחד של סרטן, והיתה קרובה למות. לדעת הרופאים, רק תרופה מסוימת אחת היתה עשויה להציל את חייה. תרופה זו הייתה סוג של רדיום, שגילה זה עתה רוקח באותה עיר. הכנת התרופה לא היתה אמנם יקרה, אבל הרוקח דרש תמורתה פי עשרה ממחיר העלות שלה. הרדיום עלה לו 200 דולר, ואילו הוא דרש 2000 דולר תמורת מנה של התרופה. היינץ, בעלה של החולה, פנה לכל מכריו וביקש ללוות מהם כסף, אבל הוא הצליח לגייס רק את מחצית הסכום הדרוש. הוא סיפר לרוקח שאשתו גוססת, וביקש לקנות את התרופה במחיר זול יותר או בתשלומים, אבל הרוקח עמד על שלו וענה: "לא, אני גיליתי את התרופה ואני רוצה להתעשר ממנה!". היינץ נתקף "אוש", וחשב על פריצה לבית המרקחת כדי לגנוב את התרופה.

- האם על היינץ לגנוב את התרופה? כן / לא

4. כלים המשמשים גופים בין-לאומיים

4.1 מסמך עתיד החינוך והמיומנויות של ארגון ה-OECD

המסמך מגדיר אילו מיומנויות, ידע וערכים נחוצים כיום לתלמידים כדי לעצב את עולמם ולהיות אזרחים פעילים, אחראיים ומעורבים. כמו כן המסמך עוסק בשאלה כיצד מערכות חינוך יכולות לפתח ידע, מיומנויות וערכים אלה באופן אפקטיבי בעולם מורכב המאופיין באי ודאות ועמימות (VUCA). חשוב לשים לב שבכל אחת מהקטגוריות במודל נכללים הערכים אמפתיה, שיתוף פעולה ומסוגלות עצמית.

בנספח 2 (עמ' 17) במסמך, מציע הארגון למדוד שורה של ערכים ומיומנויות, ותחום הערכים נתפס כתחום חוצה ידע, ללא התייחסות לאופן שבו יש למדוד ולהעריך את ההישגים בו¹.

1 אריאב, ת' (2020). הארות על נושא הערכה איכותנית של ערכים בתוכניות לימודים.

Annex 2: List of constructs currently reviewed

The following constructs are currently under review based on the following guiding principles:

- **Clear definition:** Does the construct have a commonly used and understood definition?
- **Relevant for 2030:** Does the construct, alone or in combination with others, equip people for future challenges?
- **Interdependent:** Can we say how the construct develops in conjunction with others?
- **Impactful:** Is the construct proven to have a bearing on future life outcomes?
- **Malleable:** Can the construct be developed through the processes of learning?
- **Measurable:** Can the construct be given a comparative numerical value on a scale, or a non-numerical account?

The list is not exhaustive but constructs are selected that are closely related to the key concepts underpinning the framework.

- Adaptability/ Flexibility/ Adjustment/ Agility
- Compassion
- Conflict resolution
- Creativity/ Creative thinking/ Inventive thinking
- Critical-thinking skills
- Curiosity
- Empathy
- Engagement/Communication skills/Collaboration skills
- Equality/ Equity
- Global mind-set
- Goal orientation and completion (e.g. grit, persistence)
- Gratitude
- Growth mind-set
- Hope
- Human dignity
- Identity/Spiritual identity
- Integrity
- Justice
- Manual skills for information and communication technology (related to learning strategies)
- Manual skills related to the arts and crafts, music, physical education skills needed for the future
- Meta-learning skills (including learning to learn skills)
- Mindfulness
- Motivation (e.g. to learn, to contribute to society)
- Open mind-set (to others, new ideas, new experiences)
- Perspective-taking and cognitive flexibility
- Pro-activeness
- Problem solving skills
- Purposefulness
- Reflective thinking/Evaluating/Monitoring
- Resilience/Stress resistance
- Respect (for self, others, including cultural diversity)
- Responsibility (including locus of control)
- Risk management
- Self-awareness/Self-regulation/Self-control
- Self-efficacy/Positive self-orientation
- Trust (in self, others, institutions)

4.2 תוכנית האו"ם לחינוך אזרחי-גלובלי וקבוצת העבודה לבחינת היישום ההטמעה של תוכנית האו"ם

תוכנית האו"ם לחינוך אזרחי גלובלי הוקמה בעקבות הכרזתו של מזכ"ל האו"ם כי יש להעמיד בראש סדר העדיפויות של הארגון את החינוך בכלל ואת החינוך האזרחי-גלובלי בפרט. היוזמה הייתה ראשונה ופורצת דרך בתחום. המידע על תוכנית החינוך האזרחי-גלובלי והתוכניות הנגזרות ממנה הנוגעות לערכים (למשל, תוכניות למניעת גזענות ולהיכרות עם האחר) מונגש לאנשי החינוך בתהליך מתמשך של הבניית ידע ומידע. התוכנית מיושמת במערכות חינוך לאומיות ובארגונים בין-לאומיים ונוקטים בה מגוון דרכי הערכה ומדידה לבחינת היישום וההטמעה של הנושא.

להלן דוגמה לבדיקת האפקטיביות של תוכניות למניעת אלימות קיצונית אשר מפרטת את התוכניות הנבחרות שנמצאו אפקטיביות במגוון מרכיבים: התנהגותיים, חברתיים, רגשיים וקוגניטיביים.

- **The study highlights impacts at three levels:**
(i) individual; (ii) structural and organizational; and (iii) community and social. Combined together, they represent a total of forty-five types of impact, ranging from increased 'self-esteem' and 'empathetic skills' to enhanced 'problem solving skills' and 'academic attainment' (cf. Annex 1).
- **A decrease in the 'propensity to support violence' was observed as the most recurrent impact from PVE-E activities** with the highest NESTA level. This would indicate that PVE-E activities can, indeed, have an effective role in preventing violent extremism in reducing the propensity in learners to support violence.
- **Other recurrent impacts** – supported by lower levels of evidence – may be found mainly at the individual level:
 - Increased critical thinking skills;
 - Increased communication skills;
 - Increased understanding and awareness of violent extremism and radicalization;
 - Increased self-reflection and self-consciousness;
 - Decreased propensity to support violence;
 - Greater open-mindedness towards gender, culture, religion and ethnicity.

5. מטא-אנליזות

מרווין ברקוביץ' ומלינדה באייר פיתחו מדריך מבוסס מחקר למורים הסוקר פרקטיקות אפקטיביות לחינוך מוכוון ערכים. ברקוביץ' הוא פסיכולוג התפתחותי בעל ניסיון בהערכה של תוכניות חינוכיות העוסקות בחינוך אופי (Character Education). גישתו מאפשרת העצמה של הפרט בבחירותיו הערכיות, והוא מייעץ גם למוסדות חינוך בכל אגפי הגיל, מגיל גן עד י"ב (ייעוץ מעשי למחנכים מנקודת מבט מחקרית). באמצעות מחקר מטא-אנליזה ברקוביץ' ובאייר מסיקים לגבי כלים אפקטיביים לחינוך מוכוון ערכים ומנסחים מערך של פרקטיקות אפקטיביות בתחום.

Table 4
VARIABLE OUTCOME TAXONOMY

1. Risk Behavior

- 1.1. Knowledge & Beliefs Re: Risk
 - 1.1.1. Reactions to situations involving drug use
 - 1.1.2. Knowledge about substance abuse
 - 1.1.3. Normative beliefs about high-risk behaviors
 - 1.1.4. Intentions to use substances
 - 1.1.5. Attitudes towards use
 - 1.1.6. Attitudes towards guns and violence
 - 1.1.7. Risk-taking
- 1.2. Drug Use
 - 1.2.1. Frequency of use
 - 1.2.2. Quantities used
 - 1.2.3. Polydrug use
- 1.3. Sexual Behavior
 - 1.3.1. Sexual activity
- 1.4. Protective Skills
 - 1.4.1. Refusal skills
 - 1.4.2. Knowledge of violence-related psychosocial skills
- 1.5. Violence/Aggression
 - 1.5.1. Ridiculing/bullying
 - 1.5.2. Physical aggression and injury
 - 1.5.3. Name calling and verbal putdowns
 - 1.5.4. Threats and verbal intimidation
 - 1.5.5. Verbal aggression
 - 1.5.6. Dominance-aggression
 - 1.5.7. Victimization
 - 1.5.8. Fighting
 - 1.5.9. Breaking things on purpose
 - 1.5.10. Bringing weapons to school
 - 1.5.11. Non-physical aggression
 - 1.5.12. Self-destructive behavior
- 1.6. General Misbehavior
 - 1.6.1. Gang activity
 - 1.6.2. Lying
 - 1.6.3. Court contacts
 - 1.6.4. Rude behavior
 - 1.6.5. Defiance of adult authority
 - 1.6.6. Stealing
 - 1.6.7. Vandalism

- מרכז אקורד והאוניברסיטה העברית בירושלים. (2020). [מדד תו תקווה ישראלית לחינוך לשותפות](#). מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- משרד החינוך (2009). [חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשע"ג/3\(ב\) - החינוך החברתי-ערכי-קהילתי בבית הספר העל-יסודי, נספח 2 - שאלון להערכה עצמית של מחנכי כיתות](#). ירושלים: משרד החינוך.
- פלג, ח', וברנהולץ י' (2003). [ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה הערכית](#). ירושלים: משרד החינוך, מינהל חברה ונוער.
- קראוס, א', מור, מ' ונגר, ט' (2014). [מובילים ערכים](#). ירושלים: משרד החינוך - מינהל חברה ונוער, אגף תכנים, תוכניות, הכשרה והשתלמויות והמזכירות הפדגוגית, אגף חברה ורוח.
- Berkowitz, M., & Bier, C. M. (2005). [What works in character education: A research-driven guide for educators](#). CEP (Character Education Program).
- Collins, P. R., Lee, J. A., Sneddon, J. N., & Döring, A. K. (2017). Examining the consistency and coherence of values in young children using a new Animated Values Instrument. *Personality and Individual Differences, 104*, 279-285.
- Döring, A. K. (2010). Assessing children's values: An exploratory study. *Journal of Psychoeducational Assessment, 28*(6), 564-577.
- IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement (2016). [ICCS - International Civic and Citizenship Education Study](#).
- Lee, J. A., Soutar, G., & Louviere, J. (2008). The best-worst scaling approach: An alternative to Schwartz's values survey. *Journal of Personality Assessment, 90*, 335-347.
- Schwartz, S. (2021). [A Repository of Schwartz Value Scales with Instructions and an Introduction](#). ScholarWorks@GVSU open-access repository, Grand Valley State University website.
- Lindeman, M., & Verkasalo, M. (2005). Measuring values with the short Schwartz's Value Survey. *Journal of Personality Assessment, 85*(2), 170-178.
- [OECD \(2018\). The Future of Education and Skills: Education 2030](#). Paris: OECD publishing.
- Sagy, S. (2017). Can we empathize with the narrative of our enemy? A personal odyssey in studying peace education. *Intercultural Education, 28*(6), 1-11.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.

UNESCO (2015). [Global citizenship education: topics and learning objectives](#). Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

CUE ,UNESCO, and GEFI-YAG (2017). [Measuring Global Citizenship Education - A Collection of Practices and Tools \(working group report\)](#). CUE (Center for Universal Education at the Brookings Institution), UNESCO (the United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization), and GEFI-YAG (the U.N. Secretary General's Education First Initiative Youth Advocacy Group).